

ZAMONAVIY AXLOQIY TARBIYANING YUTUQLARI VA KAMCHILIKLARI**Shoymuradov Temurbek Sherzod o'g'li**Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va
adabiyoti universiteti sotsiologiya yo'nalishi talabasi

temurbekshoymuradov2205@gmail.com

+998912232205

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19722124>

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy jamiyat sharoitida axloqiy tarbiyaning dolzarbligi, uning ijtimoiy, falsafiy va psixologik jihatlari kompleks tarzda tahlil qilinadi. XXI asrda texnologiyalar rivoji va globallashtirish jarayonlari natijasida axloqiy me'yorlar transformatsiyaga uchrayotgani asoslab beriladi. Tahlillar davomida zamonaviy axloqiy tarbiyaning asosiy yutuqlari sifatida inson huquqlari, tolerantlik, tanqidiy fikrlash va ekologik ongning shakllanishi ko'rsatib o'tiladi. Shu bilan birga, raqamli muhit ta'sirida yuzaga kelayotgan axloqiy qarashlar, oila institutining zaiflashuvi hamda yoshlar tafakkurida yuzakilikning kuchayishi kabi muammolar ilmiy nuqtai nazardan yoritiladi. Shuningdek, axloqiy tarbiya samaradorligini oshirish yo'llari, xususan media-savodxonlikni rivojlantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlash, oilaviy tarbiyani mustahkamlash masalalari ilgari suriladi. Natijada, axloqiy tarbiya shaxsning ma'naviy barkamolligini ta'minlovchi muhim omil sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar. Globallashtirish, raqamli texnologiyalar, axloqiy qadriyatlar, tolerantlik, tanqidiy fikrlash, Oila instituti, media-savodxonlik, ijtimoiy mas'uliyat, emotsional intellekt, ma'naviy barkamollik.

Kirish. Zamonaviy jamiyatda axloqiy tarbiya masalasi global miqyosda eng dolzarb ijtimoiy-madaniy muammolardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Globallashtirish jarayonlari, axborot texnologiyalarining jadal rivoji hamda raqamli muhitning kengayishi natijasida insonlarning qadriyatlar tizimi tubdan o'zgarib bormoqda. Ayniqsa, yosh avlodning axloqiy qarashlari an'anaviy me'yorlardan tobora uzoqlashib, yangi, ko'pincha noaniq va o'zgaruvchan mezonlarga tayanmoqda. Xalqaro miqyosda olib qaraydigan bo'lsak, bugungi kunda axloqiy tarbiya nafaqat ta'lim tizimining, balki jamiyatning barcha institutlarining muhim vazifasiga aylangan. Rivojlangan davlatlarda ham bu borada turli konsepsiyalar ishlab chiqilib, ta'lim dasturlariga integratsiya qilinmoqda. Shu bilan birga, global axborot makoni orqali turli madaniyatlarning o'zaro ta'siri kuchayib, axloqiy pluralizmni yuzaga keltirmoqda. Bu esa o'z navbatida yagona axloqiy mezonlarni belgilashni murakkablashtiradi. Zamonaviy axloqiy tarbiya endilikda faqat nazariy tushunchalar bilan cheklanib qolmay, balki amaliy hayotiy ko'nikmalarni

ham o'z ichiga olmoqda. Natijada, ushbu masala bugungi kunda ijtimoiy va axloqiy me'yorlar markaziy yo'nalishlaridan biriga aylanib qolmoqda.

Shu bilan birga, zamonaviy axloqiy tarbiya tizimida bir qator muammolar ham kuzatilmoqda. Eng avvalo, raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi natijasida yoshlar ongida axloqiy me'yorlarga nisbatan befarqlik kuchayib bormoqda. Axloqiy relyativizmning kuchayishi, ya'ni yaxshilik va yomonlik mezonlarining vaziyatga qarab talqin qilinishi jamiyatda barqaror qadriyatlar tizimining izdan chiqishiga olib kelmoqda. Bundan tashqari, oila institutining zaiflashuvi ham axloqiy tarbiyada muhim muammo sifatida namoyon bo'lmoqda. Ota-onalarning bandligi, farzand tarbiyasiga yetarli e'tibor qaratilmasligi natijasida yoshlar ko'proq virtual muhit ta'sirida shakllanib qolmoqda. Axborot oqimining haddan tashqari ko'pligi esa yoshlarning chuqur fikrlash qobiliyatini susaytirib, "klipcha tafakkur"ning shakllanishiga sabab bo'lmoqda. Shuningdek, ta'lim tizimida axloqiy tarbiyaning nazariy va amaliy jihatlarini o'rtasida uzilish mavjudligi ham muammolarni yanada kuchaytiradi. Bu holat esa yosh avlodning ijtimoiy mas'uliyatini shakllantirishda qiyinchiliklar tug'diradi.

O'zbekiston sharoitida ham axloqiy tarbiya masalasi alohida ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. So'nggi yillarda mamlakatda yoshlar siyosatini rivojlantirish, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni takomillashtirish hamda milliy qadriyatlarni asrashga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, ta'lim tizimida ma'naviyat va ma'rifat masalalariga alohida e'tibor qaratilib, yoshlarning axloqiy kamolotini ta'minlashga qaratilgan dasturlar ishlab chiqilgan. O'zbekistonda oila instituti hali ham muhim tarbiya o'chog'i sifatida saqlanib qolgan bo'lsa-da, urbanizatsiya va migratsiya jarayonlari uning funksiyalariga ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, yoshlarning internet va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish darajasi oshib borayotgani axloqiy tarbiya masalasini yanada dolzarb qilib ko'rsatmoqda. Davlat siyosatida milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlash ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Bu esa axloqiy tarbiya tizimini zamonaviy talablarga mos ravishda rivojlantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Natijada, O'zbekiston sharoitida axloqiy tarbiya masalasi nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy muammo sifatida ham keng tadqiq etiladi.

Adabiyotlar tahlili. Zamonaviy axloqiy tarbiya masalasi ijtimoiy-gumanitar fanlarda qadimdan muhim tadqiqot obyekti bo'lib kelgan. Axloqiy qadriyatlarning mohiyati va ularning shakllanish jarayoni Aristotel tomonidan ishlab chiqilgan fazilat etikasi orqali izohlangan bo'lib, unda insonning axloqiy kamoloti odatlar va

tarbiya orqali shakllanishi ta'kidlanadi.¹ Keyinchalik Emanuel Kant axloqni burch va umumiy axloqiy qonunlarga asoslangan holda talqin qilib, shaxsning ichki mas'uliyatini markaziy o'ringa qo'ygan.² Zamonaviy falsafada esa Erich Fromm inson erkinligi va axloqiy tanlov o'rtasidagi ziddiyatlarni tahlil qilib, texnogen jamiyat sharoitida insonning ma'naviy inqirozga yuz tutishi mumkinligini ilmiy asoslab bergan.³ Shuningdek, Jurgen Habermas kommunikativ harakat nazariyasi orqali axloqiy me'yorlar ijtimoiy muloqot va konsensus asosida shakllanishini ko'rsatadi.⁴ Ushbu falsafiy qarashlar zamonaviy axloqiy tarbiyaning nazariy asoslarini tushunishda muhim metodologik poydevor vazifasini bajaradi.

Sotsiologiya fanida esa axloqiy tarbiya jamiyatning ijtimoiy tizimi bilan uzviy bog'liq holda o'rganilgan. Xususan, Emile Dyurkgeym axloqni jamiyatni birlashtiruvchi ijtimoiy fakt sifatida talqin qilib, tarbiya orqali ijtimoiy normalarning individ ongiga singdirilishini asoslab bergan.⁵ Maks Veber esa qadriyatlar va diniy e'tiqodlarning ijtimoiy xulq-atvorga ta'sirini tahlil qilib, axloqiy qarashlarning tarixiy va madaniy omillarga bog'liqligini ko'rsatgan.⁶ Zamonaviy sotsiologiyada Zygmunt Bauman tomonidan ilgari surilgan "suyuq modernlik" nazariyasi globallashuv sharoitida axloqiy me'yorlarning beqarorligi va o'zgaruvchanligini tushuntiradi. Shuningdek, Antony Giddens refleksiv modernizatsiya konsepsiyasi orqali zamonaviy jamiyatda indvidlarning o'z hayotiy tanlovlari uchun axloqiy javobgarligi ortib borayotganini ta'kidlaydi.⁷ Ushbu sotsiologik yondashuvlar zamonaviy axloqiy tarbiya muammolarini kompleks tahlil qilishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Muhokama. Zamonaviy jamiyatda axloqiy tarbiya masalasini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, bu jarayon ko'p omilli va murakkab ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Falsafiy yondashuvlarga ko'ra, axloqiy qadriyatlar shaxsning ichki dunyosi va ijtimoiy muhit o'rtasidagi o'zaro ta'sir natijasida shakllanadi. Xususan, Emanuel Kant ta'kidlaganidek, axloqiy xulq-atvorning asosida burch va ichki mas'uliyat yotadi, biroq zamonaviy jamiyatda ushbu prinsiplar ko'pincha tashqi omillar, xususan raqamli madaniyat ta'sirida zaiflashmoqda. Shu bilan birga, Zygmunt Bauman tomonidan ilgari surilgan "suyuq modernlik" konsepsiyasi doirasida axloqiy me'yorlarning barqarorligi pasayib, ular vaziyatga mos ravishda

¹ Aristotel. Nicomachean Ethics. Translated by Terence Irwin, Hackett Publishing, 1999

² Kant, I. Groundwork of the Metaphysics of Morals. Cambridge University Press, 2012.

³ Fromm, E. Escape from Freedom. Farrar & Rinehart, 1941.

⁴ Habermas, J. The Theory of Communicative Action. Beacon Press, 1984.

⁵ Durkheim, E. Moral Education. Free Press, 1961

⁶ Weber, M. The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. Routledge, 2001.

⁷ Giddens, A. Modernity and Self-Identity. Stanford University Press, 1991.

o'zgaruvchan tus olmoqda. Bu esa yoshlar ongida qat'iy axloqiy mezonlarning shakllanishiga to'sqinlik qilishi mumkin.

Sotsiologik nuqtai nazardan qaralganda, axloqiy tarbiya jamiyatdagi ijtimoiy institutlar - oila, ta'lim tizimi va ommaviy axborot vositalari faoliyati bilan chambarchas bog'liqdir. Emil Dyurkgeym nazariyasiga ko'ra, axloqiy normalar jamiyat barqarorligini ta'minlovchi muhim omil bo'lib, ular tarbiya orqali individ ongiga singdiriladi. Biroq zamonaviy sharoitda oila institutining zaiflashuvi va virtual muhitning kuchayishi ushbu jarayonning uzluksizligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shuningdek, Antony Giddens ta'kidlagan refleksivlik jarayoni natijasida shaxslar o'z hayotiy qarorlarini mustaqil qabul qilishga majbur bo'lib, bu esa axloqiy mas'uliyat yukini oshiradi. Natijada, zamonaviy jamiyatda axloqiy tarbiya nafaqat an'anaviy qadriyatlarni saqlash, balki yangi ijtimoiy sharoitlarga moslashish vazifasini ham bajaradi.

Natijalar. Muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy axloqiy tarbiya tizimi ijobiy va salbiy omillarning o'zaro ta'siri ostida shakllanmoqda. Bir tomondan, inson huquqlari, tolerantlik, tanqidiy fikrlash va ekologik ong kabi qadriyatlarning rivojlanishi axloqiy tarbiyaning yangi bosqichga ko'tarilganini ko'rsatadi. Ikkinchi tomondan esa, raqamli texnologiyalar ta'sirida yuzaga kelayotgan axloqiy relyativizm, oila institutining zaiflashuvi va yoshlar tafakkuridagi yuzakilik kabi muammolar ushbu jarayonning samaradorligini pasaytirmoqda. Shu bois, axloqiy tarbiya tizimini takomillashtirishda kompleks yondashuv zarur ekanligi aniqlandi.

Shuningdek, muhokama davomida aniqlanishicha, axloqiy tarbiyaning samaradorligi avvalo oila, ta'lim tizimi va ijtimoiy muhit o'rtasidagi uyg'unlikka bog'liqdir. Media-savodxonlikni oshirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish hamda yoshlar bilan individual psixologik yondashuv asosida ishlash muhim ahamiyat kasb etadi. Natijada, zamonaviy axloqiy tarbiya shaxsda mustahkam ichki qadriyatlar tizimini shakllantirish orqali jamiyat barqarorligi va ijtimoiy taraqqiyotni ta'minlovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa. Yuqoridagi keltirib o'tilgan fikrlardan quyidagi xulosani keltirish mumkin, zamonaviy axloqiy tarbiya jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq holda shakllanayotgan murakkab va ko'p qirrali jarayon ekanligi muhokama davomida o'z tasdig'ini topdi. XXI asrda texnologiyalar rivoji, globallashtirish va axborot makonining kengayishi natijasida axloqiy qadriyatlar tizimi sezilarli darajada transformatsiyaga uchramoqda. Bir tomondan, inson huquqlari, tolerantlik, ijtimoiy mas'uliyat va tanqidiy fikrlash kabi ijobiy qadriyatlar shakllanib, shaxs

erkinligi va ongli tanlov imkoniyatlari kengaymoqda. Bu holat zamonaviy axloqiy tarbiyaning muhim yutug'i sifatida baholanadi.

Biroq, ikkinchi tomondan, raqamli muhit ta'sirida axloqiy relyativizmning kuchayishi, oila institutining zaiflashuvi hamda yoshlar tafakkurida yuzakilikning ortishi kabi muammolar mavjudligi aniqlanmoqda. Ayniqsa, nazoratsiz axborot oqimi va ijtimoiy tarmoqlarning salbiy ta'siri natijasida an'anaviy axloqiy me'yorlar o'z ahamiyatini qisman yo'qotib borayotgani kuzatiladi. Natijada, zamonaviy axloqiy tarbiya tizimi oldida yangi vazifalar - texnologik taraqqiyot va ma'naviy barqarorlik o'rtasida muvozanatni ta'minlash masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda. Shunday ekan, axloqiy tarbiya faqat nazariy bilimlar bilan cheklanmay, balki shaxsning ichki e'tiqodi va qadriyatlarini shakllantirishga qaratilgan uzluksiz jarayon sifatida rivojlantirilishi zarur. Zamonaviy jamiyat sharoitida axloqiy tarbiyaning samaradorligini oshirish maqsadida quyidagi amaliy takliflarni ilgari surish mumkin:

Birinchidan, yoshlar o'rtasida media-savodxonlikni rivojlantirish zarur. Bu orqali ular internet va ijtimoiy tarmoqlardagi axborotni tanqidiy baholash, zararli kontentdan himoyalaniish hamda axloqiy mezonlarga mos ravishda foydalanishni o'rganadilar.

Ikkinchidan, oila institutini mustahkamlashga alohida e'tibor qaratish lozim. Ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi jonli muloqotni kuchaytirish, birgalikdagi ma'naviy faoliyatlarni tashkil etish yoshlarning axloqiy shakllanishida muhim omil hisoblanadi.

Uchinchidan, ta'lim tizimida axloqiy tarbiyani faqat nazariy bilim sifatida emas, balki amaliy ko'nikmalar orqali o'rgatish zarur. Interaktiv metodlar, muammoli vaziyatlar va real hayotiy misollar asosida o'qitish samaradorlikni oshiradi.

To'rtinchidan, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlash muhimdir. Bu yoshlarning o'z milliy o'zligini anglash bilan birga global jamiyat moslashuviga xizmat qiladi.

Beshinchidan, davlat va jamoatchilik hamkorligini kuchaytirish orqali sog'lom axborot muhitini yaratish lozim. Ijtimoiy reklama, ma'naviy-ma'rifiy dasturlar va ijobiy kontentlar orqali yoshlarning axloqiy ongiga ijobiy ta'sir ko'rsatish mumkin.

Umuman olganda, zamonaviy axloqiy tarbiya tizimi kompleks yondashuvni talab etadi va uning samaradorligi jamiyatning barcha institutlari o'rtasidagi hamkorlikka bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Aristotle. Nicomachean Ethics. Trans. T. Irwin. - Indianapolis: Hackett Publishing, 1999. - 350 p.
2. Kant I. Groundwork of the Metaphysics of Morals.- Cambridge: Cambridge University Press, 2012. - 120 p.
3. Fromm E. Escape from Freedom. - New York: Farrar & Rinehart, 1941. - 305 p.
4. Habermas J. The Theory of Communicative Action. Vol. 1. - Boston: Beacon Press, 1984. - 465 p.
5. Durkheim E. Moral Education. - New York: Free Press, 1961. - 200 p.
6. Weber M. The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. - London: Routledge, 2001.- 300 p.
7. Bauman Z. Liquid Modernity. - Cambridge: Polity Press, 2000.- 160 p.
8. Giddens A. Modernity and Self-Identity. - Stanford: Stanford University Press, 1991. - 256 p.
9. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Ethics and Moral Philosophy.- URL: <https://plato.stanford.edu>
10. Internet Encyclopedia of Philosophy. Moral Philosophy Articles. - URL: <https://iep.utm.edu>
11. Google Scholar. Academic Articles on Moral Education and Sociology. - URL: <https://scholar.google.com>
12. ResearchGate. Scientific Research Database. - URL: <https://www.researchgate.net>